

היום נלמד בעזרת ה':

מנחות דף לו

(בעמוד הקודם)

אמר רב שמואל בר ביזרי ... תפילין מאימתי מכרך עליהן? משעת הנחתן:
הגמרא מבינה שלאחר שמניח אותם מכרך.

קושיא: איני? (= האמנם), והא אמר רב יהודה אמר שמואל כל המצות כולן מכרך עליהן עובר לעשייתן: כלומר צריך לברך סמוך לעשייתן, קודם לכן. תירוץ: אביי ורבא דאמרי תרוייהו משעת הנחה ועד שעת קשירה: רב שמואל בר ביזרי התכוון שלאחר שמניח את התפילין, לפני שקושר אותם מכרך, ומיד קושר. ואז זה אכן 'עובר לעשייתן'. (ואדרכא, אם יברך לפני שיניח אותם עליו, יהיה זה 'עובר דעובר', והרי צריך לברך סמוך ככל האפשר לקיום המצוה. (רמב"ם)).

אמר רב חסדא סח בין תפילה לתפילה חוזר ומברך: אם דיבר בין הנחת תפילין של יד להנחת תפילין של ראש, עליו לחזור ולברך. כי הברכה של התפילין של יד הולכת גם על התפילין של ראש, ואם דיבר באמצע, עשה הפסק בין הברכה למצוה, וצריך לברך שוב פעם על תפילין של ראש.

הגמרא מדייקת, ומקשה: סח אין, לא סח לא. והא שלה וכו': מדברי רב חסדא מדוייק שרק אם דיבר בין יד לראש צריך לברך על תפילין של ראש, אבל אם לא דיבר אין צריך לברך על של ראש. וקשה מדברי רב חייא שיש ברכה מיוחדת לתפילין של יד וברכה מיוחדת לתפילין של ראש. על של יד מכרך "להניח" כי אז הוא מתחיל להניח את התפילין, ועל של ראש הוא מכרך "על מצות" כי אז הוא גומר את המצוה.

תירוץ: אביי ורבא דאמרי תרוייהו - לא סח מכרך אחת, סח מכרך שתיים: אם הוא לא דיבר באמצע, אכן הברכה על של יד הולכת גם על של ראש. אבל אם דיבר באמצע הוא צריך לברך ברכה אחרת על של ראש.

נכך פירש רש"י. תוספות מקשים על רש"י וכי תקנו ברכה מיוחדת למי שמדבר באמצע? ולכן הם חולקים על רש"י וסוברים שתמיד צריך לברך שתי ברכות. אלא שברכת "להניח" הולכת על גם של ראש, ולכן אם דיבר ביניהם עליו לברך שוב פעם את ברכת "להניח" מלבד את ברכת "על מצות" שמברך תמיד, ונמצא שאז מברך על של ראש שתי ברכות. להלכה, הספרדים נוהגים כרש"י והאשכנזים כתוספות].

תנא סח בין תפילה לתפילה עבירה היא בידו, וחוזר עליה מערכי המלחמה: המדבר בין הנחת תפילין של יד לתפילין של ראש עובר עבירה. וכשהיו מזהירים את היוצאים למלחמה "מִי הָאִישׁ הַיָּרֵא וְרַךְ הַלֶּכֶב יֵלֶךְ וַיֵּשֶׁב לְבֵיתוֹ" והיינו שהוא ירא מעבירות שבידו, זו עבירה שחוזרים בגללה.

[רש"י מפרש לשיטתו, שמדובר במקרה ששח לאחר הנחת של יד שאז עליו לברך על תפילין של ראש, ואם הוא לא בירך הוא עבר על מצוה דרבנן לברך. אמנם אם בירך, עשה מצוה. אבל הראשונים חולקים וסוברים שעצם הדיבור הוא עבירה. וכך צריך לומר בשיטת התוספות].

תנא - כשהוא מניח, מניח של יד ואחר כך מניח של ראש. וכשהוא חולץ, חולץ של ראש ואחר כך חולץ של יד.

שאלה: בשלמא כשהוא מניח מניח של יד ואח"כ מניח של ראש, דכתיב "וקשרתם לאות על ירך" והדר "והיו לטוטפת בין עיניך". אלא כשהוא חולץ חולץ של ראש ואח"כ חולץ של יד, מנלן?

תשובה: אמר רבה רב הונא אסברא לי, אמר קרא "והיו לטוטפת בין עיניך" כל זמן שבין עיניך יהו שתים: נאמר "והיו" בלשון רבים. דהיינו שני התפילין יהיו מונחים עליך, כל זמן שהתפילין של ראש מונחים בין עיניך. ולכן לאחר שאתה מוריד את התפילין של ראש, אתה יכול להוריד גם את התפילין של יד.

ת"ר תפילין מאימתי מברך עליהן? משעת הנחתן. כיצד? היה משכים לצאת לדרך ומתיירא שמא יאבדו, מניחן וכשיגיע זמן ממשמש בהן ומברך עליהן: כלומר גם מי שהוצרך לצאת לדרך לפנות בוקר, והוא צריך להניח עליו את התפילין כדי שלא יאבדו לו, לא יברך עליהם עד שיאיר היום ויגיע זמן הנחתם. ואז 'משמש בהם' כלומר יגע בהם ויברך (ואין צריך להזיזם ממקומם. (תוס')).

ועד מתי מניחין? עד שתשקע החמה וכו': לדעת ת"ק עד סוף השקיעה סמוך לצאת הכוכבים. כי 'לילה לאו זמן תפילין'. לדעת רבי יעקב עד שתכלה רגל מן השוק, והיינו חצי שעה אחרי צאת הכוכבים. לדעת חכמים עד זמן שאנשים רגילים ללכת לישון. ומודים חכמים לר' יעקב שאם חלצן כדי לצאת לבית הכסא או להכנס לבית המרחץ ושקעה חמה, שוב אינו חוזר ומניחן. בגלל שהלילה אינו זמן תפילין.

והיינו שרבי יעקב וחכמים חולקים על ת"ק וסוברים שאמנם לילה לאו זמן תפילין אך דוקא שלא להניח אותם, אבל אם הם כבר מונחות עליו אינו צריך לחולצן. ובכל אופן יש זמן שהוא צריך להורידם מחשש שמא ירדם ויפיה בתוך שנתו והתפילין צריכות גוף נקי. (שפת אמת).

אמר רב נחמן הלכה כרבי יעקב. רב חסדא ורבה בר רב הונא מצלו בהו באורתא: בגלל שהלכה כרבי יעקב, רב חסדא ורבה בר רב הונא התפללו תפילת ערבית עם תפילין.

איכא דאמרי אין הלכה כר' יעקב. קושיא: והא רב חסדא ורבה בר רב הונא מצלו בהו באורתא! תירוץ: ההוא פליגא: לפי היש אומרים הזה שאין הלכה כרבי יעקב, בהכרח שרב חסדא ורבה בר רב הונא חולקים על רב נחמן.

קושיא: ומי אמר רבה בר רב הונא הכי? וכו': הרי רבה בר רב הונא אמר, בזמן שספק חשיכה ספק לא חשיכה, לא חולץ את התפילין אך גם לא מניח אותם. ומשמע מדבריו שבזמן שודאי חשיכה צריך לחלוץ אותם! **תירוץ: התם בערב שבת איתמר:** רבה בר רב הונא מדבר על ערב שבת, אז חייב לחלוץ אותם כי שבת אינה זמן תפילין, אבל לילה הוא כן זמן תפילין (אם הם מונחות עליו).

קושיא: מאי קסבר? לא מוכן מה סובר רבה בר רב הונא? כי אם הוא סובר שלילה זמן תפילין, אם כן בהכרח גם שבת היא זמן תפילין. ואם הוא סובר ששבת אינה זמן תפילין בהכרח שגם לילה אינו זמן תפילין. כי אי אפשר לחלק ביניהם, משום שהמקור שממנו לומדים למעט את שבת מתפילין, משם לומדים גם למעט את הלילה מתפילין. כפי שמובא בברייתא הבאה.

דתניא: נאמר במצות תפילין "וְשִׁמְרֶתָ אֶת הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֲדֵה מִיָּמִים יְמִימָה". לדעת ר' יוסי הגלילי הפסוק מדבר על מצות תפילין. ודורשים א. 'ימים' ולא לילות,

ב. 'מימים' ולא כל הימים. שמצוה זו אינה נוהגת בלילות ובימים טובים ושבתות. לדעת רבי עקיבא הפסוק מדבר על מצות קרבן פסח (המדוברת בפרשה שם), ו'מימים ימימה' הכוונה לעשות פסח משנה לשנה.

אם כן לדעת רבי יוסי הגלילי בין בלילה ובין בשבת לאו זמן תפילין. ואילו לדעת רבי עקיבא בין בלילה ובין בשבת כן זמן תפילין (לכאורה!). אך לכו"ע אין חילוק בין לילה לשבת!

תירוץ: נפקא ליה מהיכא דנפקא ליה לר' עקיבא: אמנם רבי עקיבא סובר שלילה הוא זמן תפילין (כי הפסוק "ושמרת את החוקה" מדבר על פסח ולא על תפילין), אך בכל אופן הוא סובר ששבת אינה זמן תפילין (כנלמד מהפסוק להלן). ורבה בר רב הונא סובר כרבי עקיבא.

דתניא ר' עקיבא אומר וכו': התפילין הן 'אות' וסימן שאנו מקיימים את ברית המצוות בינינו לקב"ה. אבל שמירת שבת עצמה היא 'אות' על כך, כנאמר 'אות היא ביני וביניכם' ואין צורך להניח בה תפילין.

*

אמר ר' אלעזר: כל המניח תפילין לאחר שקיעת החמה עובר בעשה, שנאמר לגבי תפילין "וְשָׁמַרְתָּ אֶת הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֵד מִיָּמִים יְמִימָה", דהיינו שיש מצווה להניח את התפילין ביום ולא בלילה.

ור' יוחנן אמר: שהוא עובר בלאו, כיון שנאמר בפסוק הנ"ל "וְשָׁמַרְתָּ", ובכל מקום שנאמר בתורה לשון 'שמירה' הרי זה לאו.

לימא בר' אבין אמר ר' אילעא קא מיפלגי: האם נאמר שר' אלעזר ור' יוחנן נחלקו בדברי ר' אבין אמר ר' אילעא, שבכל מקום שנאמר בתורה 'הישמר', 'פן' ו'אל' הרי זה לא תעשה, שר' אלעזר לא סובר כך ולכן למרות שנאמר "וְשָׁמַרְתָּ" (= שהוא לשון 'הישמר') הרי זה עשה ולא לאו, ור' יוחנן סובר כמו ר' אבין ולכן זה לאו.

דחייה: לא! דכולי עלמא אית להו דרבי אבין אמר ר' אילעא: כולם סוברים כמו ר' אבין, אלא שר' אלעזר סבר ש'הישמר' שנאמר בדבר שהתורה מזהירה שלא לעשותו הרי זה לאו, כגון "הַשְׁמֹר בְּנֶגַע הַצָּרְעַת" שהתורה מזהירה שלא לקצוץ

את הבהרת (= מין נגע צרעת), אבל 'הישמר' שנאמר לגבי תפילין משמעותו שתשמור לעשות ולהניח תפילין ולכן זה עשה. ור' יוחנן סבר שגם במקרה כזה זה לאו.

ואמר רבי אלעזר, ואם לשמרון מותר: ואם הוא רוצה לשומרם שלא יאבדו, מותר לו להניחם אפילו לאחר שקיעת החמה.

ואמר רבינא: הייתי יושב לפני רב אשי, והחשיך היום, ורבי אשי הניח תפילין, ואמרתי לו - האם אדוני הניח אותם כדי לשומרם? ואמר לי - כן! והבנתי שבאמת הוא לא הניח אותם כדי לשומרם, והטעם שהוא אמר לי שהוא הניחם לשומרם כיון שהוא סבר שאמנם ההלכה היא שלילה זמן תפילין, אבל לא מורים כך לרבים, שמא ישכח שהניחם וישן (ועלול להפיח).

*

אמר רבה בר רב הונא, חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה, ולומדים זאת בקל וחומר מציץ (שהיה על מצח הכהן הגדול), ומה ציץ שיש בו רק אזכרה אחת של שם ה' (= שכתוב בו קודש לה) אמרה התורה **"וְהָיָה עַל מִצְחוֹ תְּמִיד"** דהיינו שלא יסיח דעתו ממנו, תפילין שיש בהן הרבה אזכרות של שם ה' (= 21 פעמים) על אחת כמה וכמה שאסור להסיח מהן דעת כשלובשם, ולכן חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה כדי שלא יסיח דעתו מהן.

*

מקור להנחת תפילין ביד שמאל:

ת"ר: נאמר לגבי תפילין **"וְהָיָה לָךְ לְאוֹת עַל יָדְךָ"**, "ידך" זו יד שמאל. אתה אומר יד שמאל או אינו אלא יד ימין? תלמוד לומר **"אֵף יָדִי יִסְדָּה אֶרֶץ וַיְמִינִי טַפְחָהּ שְׂמָיִם"**, מכך שנאמר בפסוק גם 'יד' וגם 'ימין' משמע שסתם 'יד' הכוונה ליד שמאל.

ואומר **"יָדָה לִיְתֵד תְּשַׁלְּחָנָה וַיְמִינָה לְהִלְמוֹת עַמְלִים"**, ואומר **"לָמָּה תְּשִׁיב יָדְךָ וַיְמִינָךְ מִקֶּרֶב חִיקְךָ כִּלְהֵ"**: גם בפסוקים אלה נאמר גם 'יד' וגם 'ימין', ומשמע שסתם 'יד' הכוונה ליד שמאל.